

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.1.541

БІБЛІЯ ЯК ХРЕСТОМАТІЙНА ЕКОНОМІЧНА ПРАЦЯ: АНАЛІЗ ЇЇ ВАЖЛИВОСТІ ДЛЯ СОЦІУМУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Мороз І.О., к.е.н.

Київський національний торговельно-економічний університет

Проаналізовано зміст Біблії з позицій наявності принципів економічної поведінки індивідууму. Визначено наявність та універсальне значення таких принципів, а також їхня відповідність до основних відомих економічних теорій. Підкреслено, що на сучасному етапі постіндустріального суспільства питання пошуку загально прийнятної моделі подальшого соціоекономічного розвитку об'єктивно актуалізується. При цьому економічні принципи, що закладені у Біблії, становлять універсальні у часі цінності і мотиваційні критерії. Аргументовано, що такі принципи становлять зміст окремої моделі розвитку. Таку модель визначено як канонічну. Окреслено потенційна перспективність канонічної моделі, яка не суперечить пріоритетам і потенціалу основних відомих економічних теорій. В прикладному змісті це означає можливість використання канонічних економічних принципів у формуванні суспільної ідеології та державної політики, що орієнтовані на соціально-економічне зростання даного соціуму. Особливістю такої моделі є мінімізація конфліктності як результату змін між різними групами агентів, що економічно може бути асоційованим із найбільш можливою ефективністю зростання.

Ключові слова: Біблія, економічні принципи, модель поведінки, економічна теорія, соціально-економічний розвиток

UDC 330.1.541

BIBLE AS A CROSS-BORDER ECONOMIC WORK: ANALYSIS OF ITS IMPORTANCE TO THE XXI CENTURY SOCIETY

Moroz I., PhD in Economics

Kyiv national university of trade and economics

The content of the Bible from the point of view of the existence of principles of an individual's economic behavior has been analyzed in the article. The existence and universal significance of such principles, as well as their correspondence to the main well-known economic theories, have been determined. The author emphasizes that at the present stage of the post-industrial society the question of finding a generally acceptable model of further socioeconomic development is objectively updated. At the same time, the economic principles embodied in the Bible embrace values and

motivational criteria that are universal in time. It has been argued that such principles form the content of a separate model of development. Such a model has been defined as canonical. The potential perspective of the canonical model, which does not contradict the priorities and potential of the main well-known economic theories, has been outlined. In the applied sense, this means the possibility of using canonical economic principles in shaping such public ideology and state policy which are oriented on the socio-economic growth of this society. The specificity of such a model is minimization of conflict as a result of changes between different groups of agents that can be economically associated with the most possible growth efficiency.

Keywords: Bible, economic principles, behavioral model, economic theory, socio-economic development

Актуальність проблеми. Постіндустріальний етап цивілізації, за всіх інших досягнень, не привів до однотайності у питанні вибору єдиної прийнятної для всього соціуму моделі соціально-економічного розвитку. Загроза економічних чи гуманітарних криз як супутніх негативних ефектів капіталізму не втрачає своєї актуальності. Більше того, можливі негативні наслідки від дисфункцій економічної системи за умов сучасного глобалізованого суспільства різко зростають. Звідси пошук прийнятної моделі розвитку залишається чи не головним питанням, зокрема, і для економічної науки. Ще більш актуальною виглядає проблема відсутності розуміння найбільш вірного вектору соціо-економічного розвитку для країн із транзитивною економікою, що повною мірою характерно і для України.

Економічною наукою накопичено цілий спектр ідеологій стосовно різних моделей соціально-економічного розвитку (МСЕР), які свого часу були втілені в окремих країнах чи групах країн з більшою чи меншою результативністю. Однак, слід підкреслити, що всі ці моделі завжди зазнавали критики з боку опонентів, а на практиці досягнуті ефекти від втілення моделей із часом як правило мінімізувалися. Тому, знову ж таки, наявність єдиного концепту є більш ніж проблематичною, і ця ситуація примушує шукати альтернативи.

На фоні зазначеного для пошуку нової МСЕР вважаємо доцільним апелювання до такого суперечливого, але водночас загальновідомого першоджерела як Біблія. За гіпотезою досліджень, у фундаментальних теологічних працях містяться ключові положення ідеї, яка може бути

покладена у нову для цивілізації модель соціально-економічного розвитку. Все вище зазначене обумовлює актуальність відповідних наукових пошуків.

Аналіз останніх наукових досліджень. В даному разі уникали аналізувань Біблії [1] як релігійної праці. Натомість важливим було уточнення відмінностей та аналогій між змістом вказаної праці та основними відомими економічними теоріями на основі визначення певних універсальних економічних принципів, що представлені у Біблії.

До таких теорій правомірно віднести ідеї меркантилізму, узагальнені у працях з історії економічних вчень, наприклад [2]; теорії класичної політекономії - праць А. Сміта [3]; неокласики – А. Маршала [4]; теорії кейнсіанства – Дж.М. Кейнса [5]; неолібералізму – М. Фрідмена [6], інституціоналізму – Т. Веблена [7]. Такий перелік праць і відповідних теорій обумовлений тим, що кожна із них може розглядатися як фундаментальної ідеології та водночас альтернатива соціально-економічного розвитку, що пропонувалася і аргументувалася свого часу їхніми фундаторами. Диференціація МСЕР ґрунтується на альтернативності парадигмальних економічних робіт: А.Сміта., Дж.М. Кейнса та ін. При цьому практично всі ці теорії критично оцінюють інші (як приклад, детальний аналізування зазначеної взаємної неузгодженості та зміст теорій наведено у таких роботах автора – [8]). Загальним обмеженням, зокрема, для цих теорій є, на нашу думку, акцентування уваги на дуже диференційованих технічних показниках стану економічної системи; наприклад, для кейнсіанства – це зайнятість, для неокейнсіанства – динаміка ВВП, для монетарної теорії – стабільність грошової системи і т.п. Тому наявна конфліктність і концептуальна обмеженість роблять проблематичним створення на їхній основі якогось єдиного концепту. Відповідно зазначені теорії та побудовані на їхній основі МСЕР, очевидно, містять обмеження, що роблять використання їх у подальшому мало реальним. Саме тому пошук умовно кажучи нової теорії розвитку потребує нових ідей. І саме тому запропоновано повернутися до Біблії як одного із основних цивілізаційних першоджерел з метою пошуку таких нових ідей.

Мета статті, постановка задачі та особливості дослідження: здійснити аналізування Біблії на предмет представленої там інформації про регламентовані правила економічного життя, а також інтерпретація можливості використання подібних принципів при побудові системи

економічних поглядів, яка може слугувати основою для побудови окремої МСЕР. При цьому у роботі використовували доступні печатні версії Біблії [1], уникаючи дискусії про наявність розбіжностей між різними інтерпретаціями цієї роботи. Автор статті усвідомлював ризик подібного аналізу, коли за окремими посиланнями може спотворюватися загальний зміст тексту, проте нижче наведені безпосередні цитати, які і аналізувалися.

Викладення основного матеріалу дослідження. Перш за все хотіли б підкреслити власну точку зору про достатню складність інтерпретації Біблії як економічної праці у тому розумінні, яке асоційовано із працями подібного роду на даний час. Так, економічні принципи не виділено окремими блоком інформації; із загально відомих 10 біблейських істин лише 1 може бути віднесена до суті економічних. При цьому, очевидно, має місце певну суперечливість окремих моментів (на думку автора), або ж їхнє розуміння потребує відповідного світогляду. Слід враховувати також, що у соціумі має місце певна міфологізація окремих принципів (наприклад, про засудження матеріального збагачення), які самою ж Біблією, як переконалися, тлумачаться не так однозначно. Виходили із припущення, що у Біблії апріорі так чи інакше означені економічні принципи, тлумачити які слід чітко до тексту першоджерела з мінімальною авторською інтерпретацією.

Нижче наведено авторське бачення найбільш значимих, як вважали, принципів, які можуть бути асоційованими із економічними основами формування якогось типу поведінки. На нашу думку, ключовими є наступні питання: 1) що таке багатство? 2) чи можна бути багатим? 3) які дії людини є виправданими а які засуджуються (або іншими словами є нерациональними чи неефективними)? тощо.

До питання розуміння багатства (яке, на нашу думку, не є принциповим), слід зазначити, у Біблії вдалося набагато раніше від наступних економічних теорій, уникнути зайвої дискусії про альтернативну роль різних активів. Так, у Біблії зазначається наступне: 1) «И был Авраам очень богат скотом, и серебром, и золотом.» (Бытие 13:2); «И сделался этот человек весьма, весьма богатым, и было у него множество мелкого скота, и рабынь, и рабов, и верблюдов, и ослов.» (Бытие 30:43). Отже, як бачимо, до багатства були віднесені і золото, і гроші, і майнові активи. У цей спосіб такий підхід не суперечив ні меркантилістській «формулі багатства» [2], ні поглядам класичної

політекономії [3]. Очевидно, біблійський принцип найбільш відображений у неокласичній теорії [4], що сьогодні розглядається як найбільш розповсюджений підхід.

Водночас (і це представляється виключно важливим) у Біблії чітко відзначено моральне право індивідуума на збагачення. Про це свідчать наступні строки: 1) «Бог дает человеку богатство и имущество и славу, и нет для души его недостатка ни в чем, чего не пожелал бы он;» (Екклесиаст 6:2); 2) «Все могу в укрепляющем меня Иисусе Христе» (К Филиппийцам 4:13); 3) «... трудолюбивые приобретают богатство.» ((Притчи 11:16); 4) «Обилие и богатство в доме его, и правда его пребывает вовек.» (Псалтирь 111:3); 5) «Благословение Господне - оно обогащает и печали с собою не приносит.» (Притчи 10:22); 6) «От всякого труда есть прибыль, а от пустословия только ущерб.» (Притчи 14:23); «Трудящемуся земледельцу первому должно вкусить от плодов.» (2-е Тимофею 2:6); «...Трудящийся достоин награды за труды свои;» (От Луки 10:7); «Во дни благополучия пользуйся благом, а во дни несчастья размышляй: то и другое соделал Бог...» (Екклесиаст 7:14); «И если какому человеку Бог дал богатство и имущество, и дал ему власть пользоваться от них и брать свою долю и наслаждаться от трудов своих, то это дар Божий» (Екклесиаст 5:18-19).

Важливість цієї тези - це слід особливо підкреслити - знаходиться у повній відповідності до загальної теорії капіталізму, класичній та неокласичній його версіях тощо, наприклад у роботах А.Сміта [3]. В свою чергу, сказане спростовує розповсюджений у соціумі міф про засудження Біблією збагачення як такого; очевидно (це точка зору автора) принциповим є шлях збагачення, а не процес як такий.

Так, дійсно, у Біблії неодноразово наголошено на засудженні збагачення: «Увидят праведники и убоятся, посмеются над ним и скажут: "вот человек, который не в Боге полагал крепость свою, а надеялся на множество богатства своего, укреплялся в злодействе своем".» (Псалтирь 51:8-9); «Надеющийся на богатство свое упадет; а праведники, как лист, будут зеленеть.» ((Притчи 11:28); «Иисус же сказал ученикам Своим: истинно говорю вам, что трудно богатому войти в Царство Небесное; и еще говорю вам: удобнее верблюду пройти сквозь игольные уши, нежели богатому войти в Царство Божие.» (От Матфея 19:23-24); «Напротив, горе вам, богатые! ибо вы уже получили свое утешение.» (От Луки 6:24); «При этом сказал им: смотрите,

берегитесь любостяжания, ибо жизнь человека не зависит от изобилия его имени.» (От Луки 12:15); «Сладок сон трудящегося, мало ли, много ли он съест; но пресыщение богатого не дает ему уснуть. Есть мучительный недуг, который видел я под солнцем: богатство, сберегаемое владельцем его во вред ему. И гибнет богатство это от несчастных случаев: родил он сына, и ничего нет в руках у него. Как вышел он нагим из утробы матери своей, таким и отходит, каким пришел, и ничего не возьмет от труда своего, что мог бы он понести в руке своей. И это тяжкий недуг: каким пришел он, таким и отходит. Какая же польза ему, что он трудился на ветер?» (Екклесиаст 5:11-15).

Тим не менше, все ж таки, очевидно, мова йде про аспект моральності збагачення, тобто певну модель економічної поведінки, коли добробут, багатство досягаються лише завдяки суспільно прийнятним діям. Це підтверджується наступними твердженнями: «Не надейтесь на грабительство и не тщеславьтесь хищением; когда богатство умножается, не прилагайте к нему сердца.» (Псалтирь 61:11); «Приобретение сокровища лживым языком - мимолетное дуновение ищущих смерти.» (Притчи 21:6); «Наследство, поспешно захваченное вначале, не благословится впоследствии.» (Притчи 20:21); «Лучше простой, но работающий на себя, нежели выдающий себя за знатного, но нуждающийся в хлебе.» (Притчи 12:9); «И усердно стараться о том, чтобы жить тихо, делать свое дело и работать своими собственными руками... чтобы вы поступали благоприлично перед внешними и ни в чем не нуждались.» (1-е Фессалоникийцам 4:11-12); «Лучше немного с правдою, нежели множество прибытков с неправдою.» (Притчи 16:8); «Лучше бедный, ходящий в своей непорочности, нежели тот, кто извращает пути свои, хотя он и богат.» (Притчи 28:6); «Верный человек богат благословениями, а кто спешит разбогатеть, тот не останется ненаказанным.» (Притчи 28:20); «За смирением следует страх Господень, богатство и слава и жизнь.» (Притчи 22:4); «Спешит к богатству завистливый человек, и не думает, что нищета постигнет его.» (Притчи 28:22); «Так говорит Господь: да не хвалится мудрый мудростью своею, да не хвалится сильный силою своею, да не хвалится богатый богатством своим.» (Иеремия 9:23); «Бог же силен обогатить вас всякою благодатью, чтобы вы, всегда и во всем имея всякое довольство, были богаты на всякое доброе дело.» (2-е Коринфянам 9:8). Отже, вказане свідчить про те, що Біблія і сама можливість морально прийняттого збагачення не суперечать одне одному. Звідси, очевидно,

витікає зв'язок між ідеєю протестантства та ідеологією капіталізму, що відзначено у відомій роботі М.Вебера [9].

Хотілося б підкреслити, що у Біблії безпосередньо засуджується бідність або ж принаймні робиться висновок, що жити бідним є незадовільним інституційним статусом: «Богатство прибавляет много друзей, а бедный оставляет и другом своим.»(Притчи 19:4); «Бедного ненавидят все братья его, тем паче друзья его удаляются от него: гонятся за ними, чтобы поговорить, но и этого нет.» (Притчи 19:7); «Бедный ненавидим бывает даже близким своим, а у богатого много друзей.» (Притчи 14:20); «Богатством своим человек выкупает жизнь свою, а бедный и угрозы не слышит.» (Притчи 13:8).

Хотіли б окремо зазначити наявність у Біблії тез про об'єктивність майнової нерівності («Богатый господствует над бедным, и должник делается рабом заимодавца.» (Притчи 22:7)), засудження експлуатації («Притесняя других, мудрый делается глупым, и подарки портят сердце.» (Екклесиаст 7); «Просим же вас, братия, уважать трудящихся у вас...» (1-е Фессалоникийцам 5:12).

Водночас основополагаючим принципом формування моделі поведінки окремої особистості виглядає твердження про необхідність працювати, при чому - у суспільно схвалених сферах господарської діяльності: «В поте лица твоего будешь есть хлеб, доколе не возвратишься в землю, из которой ты взят, ибо прах ты и в прах возвратишься.» (Бытие 3:19); «Кто возделывает землю свою, тот будет насыщаться хлебом; а кто идет по следам празднолюбцев, тот скудоумен.» ((Притчи 12:11); «Пойди к муравью, ленивец, посмотри на действия его, и будь мудрым, Нет у него ни начальника, ни приставника, ни повелителя; но он заготовляет летом хлеб свой, собирает во время жатвы пищу свою. Доколе ты, ленивец, будешь спать? когда ты встанешь от сна твоего? Немного поспишь, немного подремлешь, немного, сложив руки, полежишь: и придет, как прохожий, бедность твоя, и нужда твоя, как разбойник.» (Притчи 6:6-11); «Ленивая рука делает бедным, а рука прилежных обогащает» (Притчи 10:4-5); «...трудолюбивые приобретают богатство.» (Притчи 11:16); «Не люби спать, чтобы тебе не обеднеть; держи открытыми глаза твои, и будешь досыта есть хлеб.» (Притчи 20:13); « Кто возделывает землю свою, тот будет насыщаться хлебом, а кто подражает праздным, тот насытится нищетою.» (Притчи 28:19); «Все, что может рука твоя делать, по силам

делай;» (Екклесиаст 9:10); «Утром сей семя твое, и вечером не давай отдыха руке твоей, потому что ты не знаешь, то или другое будет удачнее, или то и другое равно хорошо будет.» (Екклесиаст 11:6); «И усердно стараться о том, чтобы жить тихо, делать свое *дело* и работать своими собственными руками...» (1-е Фессалоникийцам 4:11); «Ни у кого не ели хлеба даром, но занимались трудом и работою ночь и день, чтобы не обременить кого из вас»

(2-е Фессалоникийцам 3:8); «Завещевали вам сие: если кто не хочет трудиться, тот и не ешь. ...Слышим, что некоторые у вас поступают бесчинно, ничего не делают, а суетятся. Таковых увещеваем и убеждаем Господом нашим Иисусом Христом, чтобы они, работая в безмолвии, ели свой хлеб.» (2-е Фессалоникийцам 3:10-12).

При цьому зроблено акцент на мотивувальних факторах, які, як вважаємо, співвідносяться із егоїстичними мотивами «економічної людини» А.Сміта [3]: «Трудящийся трудится для себя, потому что понуждает его к тому рот его.» (Притчи 16:26).

Достатньо важко на прикладі канонічної праці стверджувати про більшу чи меншу важливість окремих тез у взаємному порівнянні. Тим не менше, якщо якось порівняти обсяг інформації з економічної проблематики, що стосується споріднених тем, то це може бути, як вважаємо, певним опосередкованим аргументом на користь того, чому все ж таки приділено більше уваги у Біблії. Так, як бачимо (табл. 1), превалюючи частка тексту так чи інакше стосується тези про необхідність працювати і жити відповідно до морально-етичних принципів – чесно, власною працею, без примусу інших, з духовністю та ін. Очевидно, це і є основним меседжем даної праці.

Висновки та обговорення результатів. Автор вважає, що у Біблії наведені ідеї, які свого часу змінили світ, і так само ці ідеї можуть мати вплив на формування ідеології подальшого соціально-економічного розвитку постіндустріальної цивілізації.

Біблія була і залишається фундаментальною економічною працею з двох причин: 1) відсутності дуже тривалого періоду в історії людства альтернативних праць; 2) Біблія мала і продовжує мати набагато більше значення для пересічного індивідууму аніж самі відомі економічні праці. Звідси коректне тлумачення економічних принципів Біблії представляється достатньо важливим.

Таблиця 1 - Співвідношення біблійної інформації
по окремій економічній проблематиці

Основні економічні теми	Приблизний обсяг інформації, у відсотках до загального, що присвячені економічній тематиці
1. Про необхідність чесно працювати	35
2. Про моральність економічної поведінки	30
3. Про засудження збагачення	15
4. Про можливість збагачення.	10
3. Засудження бідності	5
4. Інші (разом): про об'єктивність майнової нерівності, засудження експлуатації, ін.	5

Джерело: авторські дослідження парці праці [1]

З іншого боку, економічний зміст Біблії зовсім не є альтернативним до парадигми реального мислення та дій пересічної людини. В цьому контексті Біблія не стільки створила нову економічну ідеологію, скільки «впорядкувала» існуючі погляди, вмонтувавши їх у певну систему морально-етичних критеріїв. Очевидно, зазначене стосується і інших найбільш відомих теологічних праць інших конфесій. Як окрема економічна теорія Біблія скоріше є гібридом поглядів з найбільш поширених економічних теорій – класичної, неокласичної, інституційної та ін., аніж альтернативою до якоїсь із них.

Так, слід підкреслити, що Біблійські економічні принципи не суперечать основній ідеології капіталізму: Біблією не спростовується ідея досягнення матеріального багатства, ролі економічної активності людини, проте чітко відзначена необхідність досягнення результату у морально прийнятний спосіб, коли це не суперечить певним етичним цінностям. Таким чином, на нашу думку, основний економічний зміст Біблії ґрунтується на визначенні певної моделі поведінки людини, яка живе у системі регламентованих координат – норм, правил, догм, канонів.

Особливістю Біблії є також акцентування уваги на діях окремого індивідууму та ігнорування економічного стану соціуму загалом, тобто макроекономічний аспект у цій праці фактично відсутній. Концепт особистої відповідальності кожного за стан матеріальної системи в цілому вигідно, як вважаємо, відрізняється від сучасних теорій, де роль окремого економічного агента здебільшого нівельовано. При цьому за Біблією головним є дії кожного індивідууму, а стан економічної системи є похідною від взаємодії агентів аніж закономірністю.

Якщо ж ставити питання про можливість існування окремої МСЕР, побудованої на біблейських принципах, то така може, на нашу думку, бути означена як «канонічна». Таку модель відрізнятиме методологія

концентрації уваги не на технічних параметрах економічної системи за традиційними для економічної науки показниками, а на моделюванні економічної поведінки кожного індивідууму, де морально-етичні пріоритети є головними, а стимули і обмеження (покарання) стосуються знову ж таки кожного агента з точки зору відповідності моралі. Для полегшення розшифрування економічного середовища, в якому функціонує репрезентативний агент, канонічна МСЕР оперує догматичними нормами, які повинні сприйматися як правила, які здебільшого не підлягають перегляду; у цьому аспекті канонічна модель розвитку (КМР) має чітку методологічну спорідненість із інституційною теорією.

Загалом же КМР на даний час може розглядатися як певна альтернатива відомим економічним теоріям. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні сукупності критеріїв та показників, а також технічного інструментарію, за якими ця модель може бути диференційована.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новый Завет. Толковая Библия. – М.: Белый город, 2007. – 2520 с.
2. Історія економічних вчень: підручник / Л.Я.Корнійчук, Н.О.Татаренко. А.М.Поручник та ін.; за ред. Л.Я.Корнійчук. – К.: КНЕУ. – 2001. – 564 с.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
4. Маршалл А. Принципы экономической науки / Альфред Маршалл. – М.: Прогресс-Универс, 1993. – 1076 с.
5. Кейнс Д. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, відсотку та грошей / Джон Мейнард Кейнс. – К.: Либідь, 1999. – 190 с.
6. Фридмен М. Количественная теория денег / Милтон Фридмен. – М.: Прогресс-Универс, 1996. – 246 с.
7. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М.: Прогресс, 1984. – 367 с.
8. Мороз І.О. Модель економічного зростання в Україні та проблеми її ідентифікації / Ірина Мороз // стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища: Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції, 22-24 вересня 2016 р. / Одеса: «Одеський національний університет імені І.І. Мечникова», 2016. – С. 59-60.
9. Вебер М. Избранное: протестантская этика и дух капитализма / Макс Вебер. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2006. – 648 с.